

Róźiewicz, Jerzy / Rolbiecki, Waldemar

Współpraca nauki polskiej z nauką radziecką w 30-leciu PRL

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/4, 719-734

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Różewicz, Waldemar Rolbiecki
(Warszawa)

WSPÓLPRACA NAUKI POLSKIEJ Z NAUKĄ RADZIECKĄ W 30-LECIU PRL

1. TRADYCJE WSPÓLPRACY NAUKOWEJ

Współpraca między uczonymi polskimi a rosyjskimi i radzieckimi ma bogate i długie tradycje sięgające końca XVIII w. Nie wszyscy zdają sobie sprawę, jak wielką rolę w kształtowaniu inteligencji polskiej przełomu XIX i XX w. odegrały uczelnie rosyjskie. Młodzież polska, pozabawiana przez zabórcę możliwości kształcenia w kraju ojczystym, udawała się na studia w głąb Rosji. Uniwersytety w Petersburgu, Moskwie, Kijowie, Dorpacie, instytuty techniczne, rolnicze, medyczne w tych miastach i innych miejscowościach Rosji wykształciły tysiące Polaków, którzy oddali polskiej nauce, polskiej kulturze wielkie usługi. Wielu wybitnych Polaków pracowało w rosyjskich instytucjach naukowych, a ich dorobek wszedł na stałe do historii nauki zarówno rosyjskiej, jak i polskiej. Nazwiska Jana Baudouina de Courtenay, Karola Bohdanowicza, Feliksa Jasińskiego, Stanisława Kierbedzia, Marcelego Nenckiego, Leona Petrażyckiego, Tadeusza Zielińskiego, którzy wiele lat pracowali w ośrodkach naukowych Rosji, znane są tak w Polsce, jak i w Związku Radzieckim.

Wielu też uczonych rosyjskich, profesorów uczelni rosyjskich w Warszawie i Puławach, jak np. Grigorij Wulf, Dmitrij Sobolew, Wasilij Dokuczajew, Konstantin Glinka, Nikołaj Nasonow, Grigorij Woronow, odnosiło się z sympatią do Polski i wykształciło pokaźną liczbę Polaków, z których wielu zapisało się chlubnie na kartach nauki polskiej.

Gdy odrodziła się Polska po ponad 130-letniej niewoli, powrócili uczeni polscy z Rosji do kraju i włączyli się w nurt życia naukowego polskich uczelni i instytucji naukowych. W niektórych uczelniach polskich dwudziestolecia międzywojennego procent byłych wychowanków i pracowników naukowych uczelni i instytucji rosyjskich wśród kadry naukowej (profesorów i docentów) był bardzo duży. W roku akademickim 1929/1930 w Politechnice Warszawskiej, na przykład, wynosił on 55%, w Uniwersytecie Warszawskim — 30%, w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie — 58%, w warszawskiej Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego — 48%.

Polscy uczeni wykształceni w Rosji stawali się często orędownikami nawiązywania i kontynuowania stosunków naukowych ze Związkiem Radzieckim. Gościliśmy w Polsce wówczas wielu wybitnych uczonych radzieckich: matematyka — Nikołaja Łuzina, fizyka — Siergieja Wawilowa, geografa — Julija Szokalskiego, znakomitych badaczy obszarów

polarnych — Otto Szmida i Rudolfa Samojułowicza; odwiedziła nasz kraj grupa historyków marksistowskich z Wiczesławem Wołginem, Nikołajem Dzierżawinem i Anną Pankratową na czele oraz wiele innych delegacji uczonych radzieckich. Jeździli też nasi uczeni do ZSRR. Niektóre instytucje prowadziły w szerokim zakresie wymianę wydawnictw naukowych z instytucjami radzieckimi, która nie ustępowała rozmiarami wymianie z krajami kapitalistycznymi. Na łamach czasopism polskich ukazywały się prace autorów radzieckich, przede wszystkim przedstawicieli nauk ścisłych (na przykład w polskich czasopismach matematycznych opublikowano w latach 1923—1937 ponad 100 oryginalnych prac radzieckich). Przypomnijmy też, że w tamtym okresie Polska Akademia Umiejętności, poprzedniczka Polskiej Akademii Nauk, powołała na swych członków następujących uczonych z ZSRR: Nikołaja Łuzina, Borisa Lapunowa, Grigorija Ilinskiego, Aleksieja Abrikosowa i zmarłego w trakcie zatwierdzania kandydatury — Iwana Pawłowa¹. Akademia Nauk ZSRR wybrała natomiast do swego grona z Polski: Władysława Kotwicza, Stanisława Zarembe, Jana Łosia, Benedykta Dybowskiego oraz pracującego poza granicami Polski Kazimierza Fajansa. Członkiem honorowym Akademii Nauk ZSRR została natomiast Maria Skłodowska-Curie².

Przypominając w tym miejscu kontakty z lat międzywojennych, musimy jednak podkreślić, iż miały one charakter sporadyczny — nie były oparte na żadnych umowach.

2. PIERWSZE POWOJENNE LATA WSPÓLPRACY NAUKOWEJ POLSKO-RADZIECKIEJ

Jeszcze przed ostatecznym zwycięstwem nad Niemcami hitlerowskimi, bo już 21 kwietnia 1945 r., powstał ogólny, międzypaństwowy układ, regulujący zasady współpracy polsko-radzieckiej; dotyczył on wówczas najbliższego dwudziestolecia, a następnie, w roku 1965, został przedłużony na czas nieokreślony. Układ ten, w artykule 7 zapowiadał, że Polska i Związek Radziecki będą „współpracowały w duchu przyjaźni również po zakończeniu obecnej wojny, w celu dalszego rozwoju i umocnienia więzi ekonomicznej i kulturalnej między obydwooma krajami i będą sobie pomagały wzajemnie w odbudowie gospodarczej obydwo krajów”³.

W pierwszym okresie powojennym, tj. do czasu nawiązania stałych kontaktów między polskimi i radzieckimi instytucjami naukowymi, współ-

¹ J. Różewicz: *Uczeni radzieccy członkami Polskiej Akademii Umiejętności*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1972 s. 719—742.

² Szczegółowiej o kontaktach uczonych polskich z nauką rosyjską i radziecką przed 1944 r. zob. m.in.: *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie geologii i geografii*. Wrocław 1972; *Russko-polskie swjazi w oblasti nauk o ziemi*. Moskwa 1975; *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii*. Wrocław 1976; F. Sielicki: *Rosyjska Akademia Nauk i jej związki z nauką polską*. „Slavia Orientalis” 1975 s. 13—37; R. W. Wołoszyński: *Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801—1830*. Warszawa 1974; J. Różewicz: *250 lat Akademii Nauk ZSRR — 250 lat współpracy naukowej*. Wrocław 1975; tenże: *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918—1939*. „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i Materiały” T. 10: 1973 s. 73—95.

³ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*. T. 8. Warszawa 1974 s. 444—445.

pracę naukową organizowała administracja państwowa, założone 25 listopada 1944 r. w Lublinie Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, powstały w rok później Komitet Słowiański oraz dyplomacja polska i radziecka.

Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i Komitet Słowiański organizowały wyjazdy grupowe do ZSRR, zapraszały delegacje radzieckie do Polski, w których składach poważną część stanowili naukowcy, nawiązywały kontakty z uczonymi radzieckimi, przekazywały m.in. prośby do ZSRR o książki, pomoce naukowe oraz propozycje wymiany wydawnictw. Organizowały też cykle odczytowe, patronowały przeróżnym akcjom w rodzaju wystaw o Związku Radzieckim, miesiącom przyjaźni polsko-radzieckiej, jubileuszom⁴.

Wśród dyplomatów polskich, pracujących w ZSRR, pokaźną grupę stanowili pracownicy naukowcy. Ambasadorem polskim w ZSRR był organizator Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, zoolog — Henryk Raabe; stanowisko attaché do spraw nauki zajmował znany biolog — Jan Dembowski, późniejszy prezes Polskiej Akademii Nauk; stanowisko attaché do spraw handlowych — muzykolog — Zofia Lissa. Byli oni często pośrednikami i inspiratorami nawiązywania kontaktów naukowych w tym trudnym dla obydwu państw okresie.

Właśnie z inicjatywy Ambasady RP, 23 stycznia 1946 r. zorganizowano we Wszechzwiązkowym Towarzystwie Łączności Kulturalnej z Zagranicą — instytucji niezwykle zasłużonej dla rozwoju międzynarodowych stosunków naukowych Związku Radzieckiego — naradę w sprawie pomocy naukowej dla Polski. Ze strony radzieckiej w naradzie uczestniczyli m.in. tak znani uczeni, jak: Boris Griekow, Władimir Piczeta, Jewgienij Tarle, Wiktor Winogradow. Stronę polską reprezentował ambasador Henryk Raabe oraz jego współpracownicy: Gustaw Butłow, Jan Dembowski, Władysław Matwin, Jerzy Pański, Henryk Wolpe. Na tej naradzie wyłoniono mieszany komitet, który ustalił zasady i formy współpracy naukowej polsko-radzieckiej na najbliższe lata⁵.

Bardzo istotnym momentem w dziejach polsko-radzieckiej współpracy naukowej było podpisanie w dniu 5 marca 1947 r. na szczęblu państwowym umowy o współpracy naukowej⁶ między Polską Ludową a Związkiem Radzieckim⁶. Umowa ta była pierwszym tego rodzaju dokumentem podpisanym przez ZSRR i stała się w następnych latach wzorem analogicznych układów zawieranych przez Związek Radziecki z innymi krajami demokracji ludowej. Na jej mocy utworzono Polsko-Radziecką Komisję do Spraw Współpracy Naukowo-Technicznej, którą w kilkanaście lat później, w 1964 r., przekształcono w podkomisję i podporządkowano międzyrządowej Polsko-Radzieckiej Komisji Współpracy Gospodarczej i Naukowo-Technicznej⁷.

⁴ O działalności TPPR i Komitetu Słowiańskiego w dziedzinie współpracy naukowej zob. J. W. Piliszek: *Radziecko-polska współpraca w dziedzinie nauki i oświaty 1944—1950*. Wrocław 1977 s. 111—118, 143—147.

⁵ M. Migdalska: *Z polsko-radzieckiej współpracy naukowej w latach 1944—1947*. „Instytut Krajów Socjalistycznych PAN. Biuletyn Informacyjny” 1976 nr 43 s. 22—24.

⁶ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*. T. 9. Warszawa 1974 s. 188—189.

⁷ Por. W. T. Kowalski: *Polsko-radziecka współpraca naukowo-techniczna*. „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i Materiały” T. 11—12 1975 s. 6.

Pierwsze powojenne kontakty naukowe — to przede wszystkim pomoc władz wojskowych radzieckich i dyplomacji radzieckiej w rewindykacji mienia kulturalno-naukowego zagrabionego przez Niemców Polsce oraz wysyłanie do Polski książek specjalistycznych, podręczników, programów nauczania, aparatury naukowej itp. Wyjazdy uczonych polskich i wizyty w Polsce uczonych radzieckich były w tym okresie raczej rzadkie. Ta forma współpracy rozwinęła się później. Niemniej, już w czerwcu 1945 r. wyjechała z Polski do ZSRR delegacja na obchody 220-lecia Akademii Nauk ZSRR. Był to wówczas chyba pierwszy międzynarodowy zjazd uczonych po wojnie. W skład delegacji polskiej wchodziła rektorzy uniwersytetów Warszawskiego, Łódzkiego i Marii Curie-Skłodowskiej: Stefan Pieńkowski, Tadeusz Kotarbiński, Henryk Raabe oraz wybitni uczeni: Ludwik Hirszfeld i Tadeusz Lehr-Spławiński. Z innych wizyt uczonych polskich w ZSRR na uwagę zasługuje udział licznej grupy historyków z Polski w zorganizowanej w październiku 1950 r. w Moskwie przez Instytut Słowianoznawstwa AN ZSRR naradzie poświęconej marksistowsko-leninowskiej interpretacji dziejów Polski. Delegacja historyków polskich — do której wchodził m.in.: Stanisław Arnold, Tadeusz Daniszewski, Natalia Gąsiorowska, Henryk Jabłoński, Żanna Kormanowa — przebywała w Moskwie około miesiąca. Historycy polscy zapoznali się ze stanem nauk historycznych w ZSRR oraz z formami działalności naukowej i organizacyjnej instytucji radzieckich zajmujących się historią. Doświadczenia wyniesione przez nich z ZSRR zostały w poważnym stopniu wykorzystane w Polsce w organizacji i metodologii nauk historycznych.

Częściej przyjeżdżali wówczas do Polski uczeni radzieccy. Wzięli oni m.in. udział w obchodach 75-lecia PAU (1948), w Światowym Kongresie Intelektualistów w Obronie Pokoju we Wrocławiu (1948), w II Światowym Kongresie Obrońców Pokoju (1950) oraz w zjazdach polskich chirurgów (1946), matematyków (1947), historyków (1948), astronomów (1950), hematologów (1950), pediatrów (1950). Przebywali w tych latach w naszym kraju również przedstawiciele radzieckiej fizjologii, ekonomii, nauk rolniczych.

W tym pierwszym okresie naukowej współpracy polsko-radzieckiej wybrano też do grona członków zagranicznych Polskiej Akademii Umiejętności następujących uczonych z ZSRR: arabistę — Ignatija Kraczkowskiego, historyka — Borisa Griekowa, fizyka — Siergieja Wawilowa oraz biochemika — Aleksandra Paładina⁸. Natomiast Akademia Nauk ZSRR nadała w 1947 r. dyplom członka zagranicznego wybitnemu polskiemu językoznawcy — Kazimierzowi Nitschowi.

W pierwszych latach po podpisaniu umowy z 5 marca 1947 r. polsko-radziecka współpraca na polu nauki polegała głównie na pomocy udzielanej przez Związek Radziecki w odbudowie i rozbudowie polskiego szkolnictwa wyższego, w wprowadzaniu metodologii marksistowskiej do badań naukowych oraz w zakładaniu zrębów polskich placówek badawczych. Szczególnie cenną dla rozwoju nauki polskiej była możliwość kształcenia w Związku Radzieckim kadr naukowych różnych specjalności.

Dzięki współdziałaniu polskich i radzieckich pracowników nauki, zostały rozszerzone i pogłębione w Polsce badania w zakresie nauk geologicznych, badań jonosfery, maszyn przepływowych, mechaniki

⁸ Zob. J. Różewicz, *Uczeni radzieccy* dz. cyt.

teoretycznej i stosowanej, półprzewodników, chemii organicznej i innych jeszcze dziedzin. Związek Radziecki udzielił Polsce wydatnej pomocy w organizacji i wyposażeniu pierwszych polskich stacji maszyn liczących. Specjalnie doniosłe znaczenie miała współpraca polskich i radzieckich atomistów. Korzystanie z doświadczeń nauki radzieckiej, umożliwiło Polsce wykształcenie własnej, wysokokwalifikowanej kadry specjalistów w tej młodej dziedzinie nauki, a dostawa sprzętu i urządzeń radzieckich pozwoliła na utworzenie, wyposażenie i dalsze, samodzielne już, rozwijanie polskich placówek atomistyki.

Dopiero później — w wielkim stopniu właśnie dzięki tej początkowej, jednostronnej raczej, pomocy udzielanej nauce polskiej przez naukę radziecką — polsko-radziecka współpraca naukowa zaczęła nabierać coraz bardziej cech wzajemnego partnerstwa.

3. NOWY ETAP WSPÓLPRACY POLSKO-RADZIECKIEJ — OD POWSTANIA POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Nowy etap w rozwoju współpracy naukowej między Polską Ludową a Związkiem Radzieckim rozpoczął się wraz z powstaniem w 1952 r. Polskiej Akademii Nauk.

Powstanie Polskiej Akademii Nauk, wprowadzenie w nauce zasad planowania, umocnienie metod marksistowskich w badaniach naukowych sprzyjało rozwojowi współpracy polsko-radzieckiej.

W czerwcu 1953 r., na zaproszenie Akademii Nauk ZSRR, wyjechała do Związku Radzieckiego wieloosobowa delegacja Polskiej Akademii Nauk z jej pierwszym prezesem Janem Dembowskiem na czele. Delegaci nasi zapoznali się z działalnością różnych radzieckich placówek naukowych, z kierownikami zaś nauki radzieckiej: prezydentem AN ZSRR — Aleksandrem Niesmiejanowem, wiceprezydentem — Wiczesławem Wołginem, głównym sekretarzem naukowym — Aleksandrem Topczijewem i innymi wymienili informacje o najważniejszych badaniach naukowych prowadzonych lub planowanych w obu krajach, zarysowując przy tym perspektywy przyszłej współpracy⁹.

Wizyta ta przyczyniła się do znacznego ożywienia obustronnego ruchu osobowego, który z kolei wpłynął na rozwój innych dziedzin współpracy.

Proces ten znalazł wreszcie oficjalny wyraz w *Porozumieniu o współpracy naukowej między Polską Akademią Nauk a Akademią Nauk ZSRR*. W wyniku rozmów — przeprowadzonych w Warszawie w dniach od 25 do 27 marca 1957 r. — *Porozumienie* podpisane zostało w Moskwie w dniu 21 grudnia 1957 r.; ze strony polskiej podpis złożył — Tadeusz Kotarbiński, a ze strony radzieckiej prezydent — Aleksandr Niesmiejanow. Pierwotnie obowiązywać ono miało przez okres trzech lat, lecz 8 grudnia 1960 r. przedłużono je na czas nieokreślony¹⁰. Tak więc i dziś stanowi to *Porozumienie* prawną podstawę naszej współpracy.

Paragraf 1. *Porozumienia* głosi, że obie Akademie „będą realizować współpracę naukową, tzn. koordynować badania naukowe nad ważniej-

⁹ O. Wyszomirska-Kuźmińska: *Współpraca Polskiej Akademii Nauk i Akademii Nauk ZSRR*. „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i Materiały” T. 11—12 1975 s. 36—37.

¹⁰ Akta przechowywane w Biurze Współpracy Naukowej z Zagranicą Polskiej Akademii Nauk.

szymi problemami, prowadzić wspólne prace badawcze, których tematyka interesuje obydwie strony i udzielać sobie wzajemnie niezbędnej pomocy naukowej”.

Bieżącym uzupełnieniem tego *Porozumienia* stały się roczne, a potem również wieloletnie plany współpracy między naszymi Akademiami, rozszerzające stale nie tylko tematykę badawczą obejmowaną współpracą, ale także wzbogacające stale i doskonalące jej formy.

Tak więc z roku na rok wzrastała liczba osób wyjeżdżających z Polskiej Akademii Nauk do ZSRR. I jeżeli w 1955 r. wyjechało 101 osób, to w 1975 r. już 797 osób. Ogółem w okresie 23 lat (1952—1975) wyjechało z PAN do ZSRR 6744 pracowników, w tym okresie natomiast z Akademii Nauk ZSRR przybyło do placówek Polskiej Akademii Nauk ponad 7 tysięcy naukowców¹¹.

Szczególnie pożyteczną i wygodną dla obu stron formą współpracy okazała się — wprowadzona już w 1957 r. — bezdewizowa wymiana pracowników nauki udających się do kraju partnera na studia i badania naukowe, polegająca m.in. na tym, iż strona przyjmująca pokrywa całość kosztów pobytu, a więc zakwaterowania, wyżywienia, wewnątrz krajowych przejazdów, rozrywek, pomocy lekarskiej itd., a także, oczywiście, zapewnia kierownictwo lub pomoc naukową w prowadzeniu studiów lub badań. Wielkość wymiany bezdewizowej w roku 1957 określona była liczbą 200 tzw. tygodni wymiennych z każdej strony, po czym w roku 1963 liczba ta wzrosła do 250, w roku 1966 do 300, obecnie zaś wynosi 350 tygodni wymiennych rocznie¹².

Protokół, dotyczący planów współpracy naukowej między obu Akademiami na rok 1963, wprowadził po raz pierwszy formę stypendiów wymiennych, tj. wielomiesięcznych stażów badawczych, realizowanych na zasadach wymiany bezdewizowej. Był to dalszy ważny krok w rozwijaniu form międzynarodowej współpracy naukowej. Obecne plany przewidują po 180 miesięcy takich stypendiów rocznie dla każdej strony.

Niezależnie od wymiany bezdewizowej rosły też liczby osób zwyczajnie delegowanych do kraju partnera na krótsze i dłuższe pobyty badawcze oraz na różnego rodzaju imprezy (zjazdy, kongresy, konferencje, sympozja itd.).

Początkowo wyjazdy z obu stron miały głównie charakter zapoznawczy i stażowy. Później, w coraz większym stopniu, zaczęły one służyć realizacji wspólnych przedsięwzięć badawczych, ujmowanych w tematycznych wzajemnie uzgadnianych planach badań naukowych, a także kształceniu kadr naukowych niezbędnych do prowadzenia tych badań.

Już w pierwszych latach sześćdziesiątych prace badawcze — prowadzone w zakresie tematów objętych okresowymi planami realizacji *Porozumienia* z 1957 r. — przyniosły cenne efekty. Można tu zwłaszcza wymienić wyniki uzyskane w badaniach nad syntezą nowych materiałów polimerowych, nad molekularną podstawą procesów formowania i utrwalania włókien, wpływem uszkodzeń mózgu na wyższe czynności nerwowe, prawidłowościami i biologicznymi podstawami chorób pasożytniczych oraz sposobami likwidacji schorzeń okresowych i ognisko-

¹¹ Obliczono na podstawie materiałów Biura Współpracy Naukowej z Zagranicą PAN oraz publikacji: *Polska Akademia Nauk w liczbach 1966—1975* [b. m. i r. w.] s. 193—194; *Polska Akademia Nauk. Sprawozdanie z działalności naukowej w roku 1975*. Warszawa 1976 s. 306.

¹² Materiały z Biura Współpracy Naukowej z Zagranicą PAN.

wych, dynamicznymi zagadnieniami sprężystości i plastyczności. Na szczególne wyodrębnienie zasługują także wyniki badań w dziedzinie obserwacji ruchu sztucznych satelitów Ziemi.

Cenne rezultaty osiągnięto też w zakresie nauk społecznych. Do prac, które chcielibyśmy w tym miejscu przypomnieć, należały m.in. badania nad dziejami powstania 1863 r. w Polsce, prowadzone przez Instytut Historii PAN i Instytut Słowianoznawstwa i Bałkanistyki Akademii Nauk ZSRR; w ich wyniku opublikowano bez mała 20 tomów źródeł do historii powstania styczniowego, które posłużyły następnie do opracowania w ZSRR i w Polsce wielu wydawnictw monograficznych. Innym przykładem tych prac mogą być wspólne przedsięwzięcia dotyczące dziejów stosunków polsko-rosyjskich, polsko-ukraińskich i polsko-radzieckich. Publikacje z tego zakresu ukazują się systematycznie w obu krajach i obejmują nie tylko stosunki polityczne i gospodarcze, ale również rozpatrują wzajemne związki w nauce, literaturze, muzyce, sztukach plastycznych i w innych działach kultury. Z tej m.in. problematyki wydano jednocześnie, w dwu wersjach językowych, 9 tomów dokumentów i materiałów. Uzyskano również cenne wyniki w postaci wspólnych publikacji, wydanych w Polsce lub w ZSRR, z zakresu filozofii marksistowskiej, socjologii, historii nauki¹³, etnografii, nauk prawnych, językoznawstwa¹⁴.

Oprócz współpracy z Akademią Nauk ZSRR Polska Akademia Nauk rozwija także systematyczną współpracę ze specjalistycznymi naukowymi akademiami Związku Radzieckiego. I tak Wydział V, Nauk Rolniczych i Leśnych PAN, współpracuje ściśle ze Wszechzwiązkową Akademią Nauk Rolniczych i Leśnych im. Włodzimierza Lenina, Wydział VI Nauk Medycznych — z Akademią Nauk Medycznych ZSRR, a nasze placówki, zajmujące się naukami pedagogicznymi, utrzymują kontakty z Akademią Nauk Pedagogicznych w Moskwie.

Ważną rolę spełniają również kontakty Polskiej Akademii Nauk z radzieckimi akademiami republikańskimi oraz z uczelniami i poszczególnymi radzieckimi instytutami resortowymi. Współpraca ta obejmuje niemal wszystkie dziedziny nauki.

Wyrazem bliskiej współpracy, łączącej Polską Akademię Nauk z Akademią Nauk ZSRR i z innymi radzieckimi instytucjami naukowymi, jest wybieranie uczonych radzieckich na członków polskich stowarzyszeń naukowych, powoływanie ich do kolegiów redakcyjnych czasopism wydawanych w Polsce oraz nadawanie im doktoratów *honoris causa* w uczelniach polskich. Dla przykładu wymienimy tylko, iż do Polskiej Akademii Nauk w ćwierćwieczu jej istnienia (1952—1976) wy-

¹³ Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki wraz z innymi instytucjami radzieckimi i polskimi uczestniczył m.in. w wydaniu następujących publikacji: *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie geologii i geografii*. Wrocław 1972; *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii*. Wrocław 1976; *Russko-polskije swjazi w oblasti nauk o ziemle*. Moskwa 1975. Obecnie przygotowana jest przez autorów z obydwu państw kolejna książka, która ma zawierać obok artykułów syntetycznych także wiele dokumentów i źródeł do polsko-rosyjskich i polsko-radzieckich związków naukowych, poczynając od lat najdawniejszych po dzień dzisiejszy.

¹⁴ Niektóre przejawy współpracy polsko-radzieckiej w dziedzinie nauk społecznych dokładniej omówili m.in. W. Markiewicz i H. Hołaj w artykule: *Współpraca polsko-radziecka w naukach społecznych*. „Nauka Polska” 1975 nr 8 s. 37—48 oraz ci sami autorzy w artykule *Współpraca polsko-radziecka w dziedzinie nauk społecznych*. W: ZSRR — Polska: *przyjaźń, współpraca, pomoc wzajemna*. Warszawa 1976 s. 127—144 (wyd. także po rosyjsku w Moskwie).

brano na członków zagranicznych 45 uczonych z ZSRR¹⁵. Akademia Nauk ZSRR natomiast, w okresie trzydziestolecia PRL, powołała do grona swych członków zagranicznych następujących uczonych z Polski: Kazimierza Nitscha, Jana Dembowskiego, Tadeusza Kotarbińskiego, Janusza Groszkowskiego, Henryka Jabłońskiego, Kazimierza Kuratowskiego¹⁶. Ponadto, radzieckie akademie specjalistyczne, Wszechzwiązkowa Akademia Nauk Rolniczych oraz Akademia Nauk Medycznych, wybrały również na swych członków kilku uczonych z Polski¹⁷.

4. WIELOSTRONNA WSPÓLPRACA NAUKOWA AKADEMII NAUK KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH

Ważnym krokiem na drodze rozwoju międzynarodowej współpracy naukowej stało się zainicjowanie — obok dwustronnej — także wielostronnej współpracy naukowej krajów socjalistycznych.

Z inicjatywą w tej sprawie wystąpiły właśnie Polska Akademia Nauk i AN ZSRR, a przedyskutowaniu tej inicjatywy poświęcona była I Narada Przedstawicieli Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych, która odbyła się w dniach 14—16 marca 1962 r. w Warszawie. Na naradzie tej określono podstawowe zasady i formy owej wielostronnej współpracy, a także dokonano pierwszego wyboru problemów badawczych, mających stać się przedmiotem wspólnych prac¹⁸. Warto zaznaczyć, że niektóre z tych problemów, które już wcześniej objęte były dwustronną polsko-radziecką współpracą naukową (jak np. obserwacje sztucznych satelitów Ziemi), stały się teraz przedmiotem współpracy wielostronnej.

Podobne narady akademii nauk krajów socjalistycznych odbywały się także w latach następnych (początkowo co roku, od 1965 r. co dwa lata). Na VI Naradzie, która odbyła się 16—22 września 1969 r. w Budapeszcie, Polska Akademia Nauk zgłosiła m.in. postulat stworzenia międzynarodowych instytutów, międzynarodowych laboratoriów badawczych oraz międzynarodowych centrów kształcenia i doskonalenia kadr naukowych. Na kolejnej naradzie, dnia 15 grudnia 1971 r., podpisane zostało *Porozumienie o Wielostronnej Współpracy Naukowej Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych*, którego sygnatariuszami stało się 9 następujących akademii: Bułgarska Akademia Nauk, Węgierska Akademia Nauk, Akademia Nauk Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Akademia Nauk Kuby, Akademia Nauk Mongolskiej Republiki Ludowej, Polska Akademia Nauk, Akademia Socjalistycznej Republiki Rumunii, Akademia Nauk ZSRR i Czechosłowacka Akademia Nauk¹⁹.

¹⁵ Obliczono na podstawie wydawnictw: *Polska Akademia Nauk. Prezydium Akademii, Członkowie, Komitety naukowe...* Warszawa 1973 s. 19—29; *Polska Akademia Nauk w liczbach*, s. 32—37; *Polska Akademia Nauk. Sprawozdanie z działalności naukowej w roku 1976*. Warszawa 1977 s. 262—264. W 1978 r. na 84 członków zagranicznych PAN — 27 było z ZSRR.

¹⁶ *Akademijska nauka SSSR. Piersonalnyj sostaw*. Kniha 2. Moskwa 1974. W 1977 r. do AN ZSRR wybrano z Polski Macieja Nałęcza i Włodzimierza Trzebiatowskiego.

¹⁷ M.in. członkiem Akademii Nauk Medycznych ZSRR jest długoletni współpracownik i członek komitetu redakcyjnego „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” — prof. Ksawery Rowiński.

¹⁸ Zob. H. Jabłoński: *Współpraca akademii nauk krajów socjalistycznych*. „Nowe Drogi” 1962 nr 5 s. 75—82.

¹⁹ Akta Biura Międzynarodowej Współpracy z Zagranicą PAN.

Na VIII Naradzie w 1973 r. opracowano po raz pierwszy szczegółowy plan wspólnych prac badawczych, obejmujący 16 problemów, wyznaczając wszystkie placówki uczestniczące w ich opracowaniu, placówki wiodące dla poszczególnych problemów i przewodniczących komisji problemowych.

Obok tej formy organizowania wspólnych prac badawczych w ramach współpracy wielostronnej inną bardzo ważną formą stało się zrealizowanie postulatów PAN w zakresie tworzenia międzynarodowych placówek naukowych.

W 1968 r. powołano Międzynarodowe Laboratorium Silnych Pól Magnetycznych i Niskich Temperatur przy Instytucie Niskich Temperatury i Badań Strukturalnych Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu. Na przestrzeni wielu już lat swej działalności placówka ta poszczycić się może cennymi osiągnięciami naukowymi. Na bazie jej powstał obecny Międzynarodowy Instytut Fizyki Niskich Temperatur krajów członkowskich RWPG.

W 1972 r. utworzone zostało w Warszawie — przy Instytucie Matematycznym PAN — Międzynarodowe Centrum Matematyczne im. Stefana Banacha Doskonalenia Kadr Naukowych. W badawczo-dydaktycznej działalności tego centrum uczestniczą m.in. wykładowcy i słuchacze delegowani przez ZSRR.

W 1973 r. powstało przy Instytucie Wymiany Ciepła i Masy w Mińsku poświęcone tym problemom Centrum Naukowe Akademii Krajów Socjalistycznych.

W lipcu 1976 r. akademie nauk krajów socjalistycznych podpisały w Moskwie porozumienie o utworzeniu Międzynarodowego Systemu Informacyjnego Nauk Społecznych.

Na IX Naradzie w Berlinie, 11—14 listopada 1975 r., omówiono i zatwierdzono program wielostronnej współpracy naukowej na lata 1976—1980. Program ten obejmuje 18 problemów, z tego 9 z zakresu nauk ścisłych i 9 z nauk społecznych²⁰.

Ostatnia narada akademii nauk krajów socjalistycznych odbyła się w lutym 1977 r. w Moskwie. Na naradzie wysoko oceniono działalność wspólnych placówek naukowo-badawczych. Laboratorium Niskich Temperatur i Silnych Pól Magnetycznych we Wrocławiu, Centrum Matematyczne im. Banacha w Warszawie oraz Zjednoczony Instytut Badań Jądrowych w Dubnej uznali uczestnicy spotkania za przykłady szczególnie owocnego współdziałania uczonych krajów socjalistycznych.

Obok *Porozumienia o Wielostronnej Współpracy Naukowej Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych* ważną platformą takiej współpracy jest też Stała Komisja do spraw Koordynacji Badań Naukowych i Technicznych Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, powołana do życia w 1962 r., a w roku 1971 przekształcona w Komitet Współpracy Naukowo-Technicznej RWPG. Także i na tej płaszczyźnie Polska Akademia Nauk i Akademia Nauk ZSRR współpracują ze sobą w zakresie licznych problemów badawczych.

²⁰ Zob. E. Ruszkowska-Janiszewska: *Wielostronna współpraca naukowa akademii nauk krajów socjalistycznych. Wybrane zagadnienia*. „Instytut Krajów Socjalistycznych PAN. Biuletyn Informacyjny” 1976 nr 44 s. 4—15. Współpracy tej poświęcają również wiele miejsca: I. N. Kisielow: *Sotrudnichestwo Akademiemi nauk SSSR s akademiemi nauk stran czenow SEW*. Moskwa 1974 oraz W. Krauze, T. Wujek: *Współpraca naukowa Polski Ludowej z zagranicą*. Warszawa 1974.

W ramach RWPG w latach 1971—1975 Polska i ZSRR uczestniczyły w realizacji 177 problemów i ważniejszych tematów. Na lata 1976—1980 zostały uzgodnione wspólne prace badawcze w zakresie 13 głównych kierunków i 112 ważniejszych problemów i tematów badawczych²¹. Dużą część tych ogromnych zadań wykonywały i będą wykonywać Polska Akademia Nauk i Akademia Nauk ZSRR.

Obie Akademie — na podstawie planu koordynacji badań naukowych i technicznych RWPG — współpracowały i nadal współpracują między innymi w takich dziedzinach, jak: fizyka ciała stałego, fotosynteza, ochrona metali przed korozją, rozwój teorii systemów automatycznego sterowania, ochrony atmosfery, chemia naturalnych i syntetycznych substancji biologicznych itd.

Duże znaczenie ma też współpraca Polski z placówkami radzieckimi w realizacji tzw. Programu „Interkosmos”. Program ten jest realizowany wspólnie przez kraje socjalistyczne, przy czym ZSRR zapewnia odpowiednie środki techniki kosmicznej, jak satelity i rakiety. Najpoważniejszym wydarzeniem, z punktu widzenia udziału Polski, było zrealizowanie eksperymentu „Kopernik 500”. Na satelicie „Interkosmos-Kopernik-500” wystrzelono radiospektrograf, którego zadaniem było rejestrowanie sporadycznego promieniowania radiowego Słońca na falach hektametrowych. Projekt eksperymentu i budowa aparatury były wykonane pod kierownictwem polskiego uczonego, wyniki zaś eksperymentu opracowywały polskie zespoły z Warszawy i Torunia.

Polska Akademia Nauk i AN ZSRR, podobnie jak inne radzieckie i polskie instytucje naukowe, współpracują na forum międzynarodowych organizacji naukowych, zrzeszających uczonych i instytucje zarówno z krajów kapitalistycznych, jak i socjalistycznych. Dotyczy to między innymi wspólnych inicjatyw w poszczególnych uniach naukowych, w Europejskiej Komisji Gospodarczej, w Komitecie Nauki i Techniki ONZ, w UNESCO. Polscy uczeni współpracowali z uczonymi radzieckimi w realizacji międzynarodowych programów naukowych, takich na przykład, jak: Międzynarodowy Rok Geofizyczny, Międzynarodowy Rok Spokojnego Słońca, Międzynarodowy Rok Polarny, Międzynarodowy Program Hydrologiczny i inne.

5. BEZPOŚREDNIA WSPÓLPRACA POLSKICH I RADZIECKICH PLACÓWEK NAUKOWYCH I CZASOPISM

Obok polsko-radzieckiej współpracy naukowej — organizowanej i planowanej centralnie — począwszy mniej więcej od przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych — coraz większą rolę odgrywać zaczęła współpraca realizowana na zasadzie tzw. porozumień bezpośrednich polskich i radzieckich placówek naukowych (zarówno akademickich, jak i innych). Porozumienia te ustalają zakres i sposób opracowania wybranych wspólnie tematów oraz podział zadań badawczych między obie strony. W razie potrzeby powoływane są także wspólne komisje i zespoły badawcze. W roku 1974 liczba takich porozumień bezpośrednich mię-

²¹ J. Kaczmarek: *Trzydzieści lat polsko-radzieckiej współpracy naukowo-technicznej*. W: ZSRR — Polska: przyjaźń, współpraca, pomoc wzajemna. Warszawa 1976 s. 125.

Ryc. 1. Uczni radzieccy na uroczystościach 75-lecia Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie w 1948 r. Od lewej: B. A. Wwiediński (ZSRR), Kohuda (Czechosłowacja), Nachvatal (Czechosłowacja), Klimaszewski (prezes WRN w Krakowie), A. N. Niesmiejanow (ZSRR), J. N. Pawłowski (ZSRR), A. Kleczkowski (Polska)*

Илл. 1. Советские учёные на празднике 75-летия Польской Академии Наук в Кракове в 1948 г. Слева направо: Б. А. Введенский (СССР), Кохуда (Чехословакия), Нахвтал (Чехословакия), Климашевски (председатель ВРН в Кракове), А. Н. Несмеянов (СССР), Ю. Н. Павловский (СССР), А. Клечковски (Польша)

Phot. 1. Les savants soviétiques à la fête solennelle à l'occasion du 75e anniversaire de la fondation de l'Académie Polonaise des Sciences à Cracovie en 1948. De gauche: B. A. Wwiediński (U.R.S.S.), Kohuda (Tchécoslovaquie), Nachvatal (Tchécoslovaquie), Klimaszewski (Pologne), A. N. Niesmiejanow (U.R.S.S.), J. N. Pawłowski (U.R.S.S.), A. Kleczkowski (Pologne)

* Wszystkie zamieszczone w tym artykule fotografie pochodzą z Archiwum CAF.

Ryc. 2. Historycy radzieccy na sali obrad Pierwszej Konferencji Metodologicznej Historyków Polskich (grudzień 1951). Od lewej B. D. Griekow, J. A. Kosmiński, J. Kancewicz (Polska), A. Sidorow

Илл. 2. Советские историки в зале заседаний Первой Методологической Конференции Польских Историков (декабрь 1951). Слева направо: Б. Д. Греков, Д. Косминский, Я. Канцевич (Польша), А. Сидоров

Phot. 2. Les historiens soviétiques dans la salle des débats de la 1ère Conférence Méthodologique des Historiens Polonais (en décembre 1951). De gauche: B. D. Griekow, J. A. Kosminski, J. Kancewicz (Pologne), A. Sidorow

Ryc. 3. J. Dembowski wita A. I. Oparina, przybyłego na I Kongres Nauki Polskiej (1951 r.)

Илл. 3. Е. Дембовски встречает А. И. Опарина, прибывшего на I Конгресс Польской Науки (1951 г.)

Phot. 3. J. Dembowski salue A. I. Oparin venant au Ier Congrès de la Science Polonoise (1951)

Ryc. 4. General M. S. Masłow, wybitny pediatria radziecki, podczas wygłaszania odczytu w Warszawie w dniu 17 X 1950 r.

Илл. 4. Генерал М. С. Маслов, выдающийся советский педиатр, читает доклад в Варшаве 17 октября 1950 г.

Phot. 4. Le général M. S. Masłow, éminent pédiatre soviétique, fait sa conférence à Varsovie le 17 octobre 1950

Ryc. 5. L. Manteuffel ogląda dyplom członka honorowego Wszechzwiązkowego Towarzystwa Chirurgów Radzieckich, wręczony mu 2 XII 1955 r. w Ambasadzie ZSRR w Warszawie

Илл. 5. Л. Мантойфел осматривает диплом почётного члена Всесоюзного Общества Советских Хирургов, врученный ему 2 декабря 1955 г. в посольстве СССР в Варшаве

Phot. 5. L. Manteuffel regarde le diplôme du membre honoraire de la Société des Chirugiens Soviétiques de l'U.R.S.S., remis lui le 2 décembre 1955 à l'Ambassade de l'U.R.S.S. à Varsovie

Ryc. 6. Dyrektor Instytutu Badań Jądrowych, A. Sołtan (pierwszy od lewej) omawia ze swymi pracownikami sposób rozpakowania i zabezpieczenia przysłanych w 1955 r. z ZSRR izotopów promieniotwórczych

Илл. 6. Директор Института Ядерных Исследований, А. Солтан, (первый слева), обсуждает со своими сотрудниками способ распаковки и обеспечения присланных в 1955 г. из СССР радиоактивных изотопов

Phot. 6. Le directeur de l'Institut de Recherches Atomiques, A. Sołtan (le premier de gauche) discute avec ses travailleurs la façon de dépaqueter et de préserver des isotopes radio-actifs envoyés en 1955 de l'U.R.S.S.

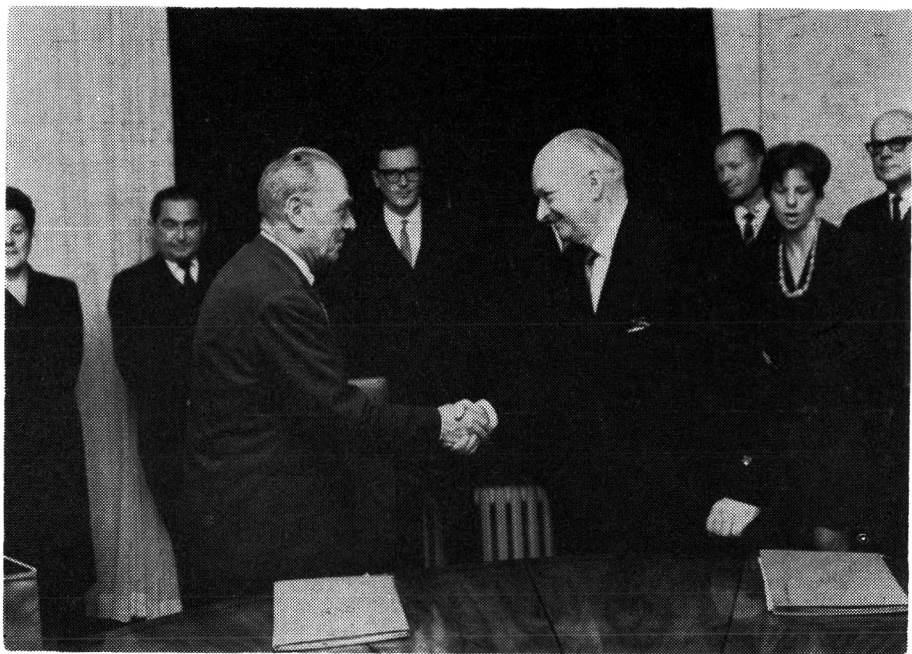

Ryc. 7. Powitanie w 1964 r. A. Szternfelda, wybitnego specjalisty w zakresie kosmonautyki, na rynku w Sieradzu (mieście rodzinnym użonego)

Илл. 7. Приветствие на рынке в Серадзе (родном городе учёного) в 1964 г. А. Штернфельда выдающегося специалиста в области космонавтики

Phot. 7. L'accueil de A. Szternfeld, éminent spécialiste en matière de la cosmographique, en 1964 à Sieradz, ville natale du savant

Ryc. 8. 7 X 1968 r. podpisane zostało w Warszawie porozumienie o współpracy na lata 1969—1970 między Wydziałem Nauk Medycznych PAN a Akademią Nauk Medycznych ZSRR. Porozumienie podpisali: sekretarz Wydziału Nauk Medycznych PAN — K. Rowiński i wiceprezydent Akademii Nauk Medycznych ZSRR — S. Mardaszew

Илл. 8. 7 октября 1968 г. в Варшаве был подписан договор о сотрудничестве в годах 1969—1970 между Отделением Медицинских Наук ПАН и Академией Медицинских Наук СССР. Договор подписали: секретарь Отделения Медицинских Наук ПАН — К. Ровиевски и вице-президент Академии медицинских наук СССР — С. Мардашев

Phot. 8. Le 7 octobre 1968 à Varsovie, on a signé le traité concernant la coopération entre le Département des Sciences Médicales de l'Académie Polonaise des Sciences et l'Académie des Sciences Médicales de l'U.R.S.S. — dans la période 1969—1970. Le traité a été signé par K. Rowiński, secrétaire du Département des Sciences Médicales de l'A.P.S., et par S. Mardaszew, vice-président de l'Académie des Sciences Médicales de l'U.R.S.S.

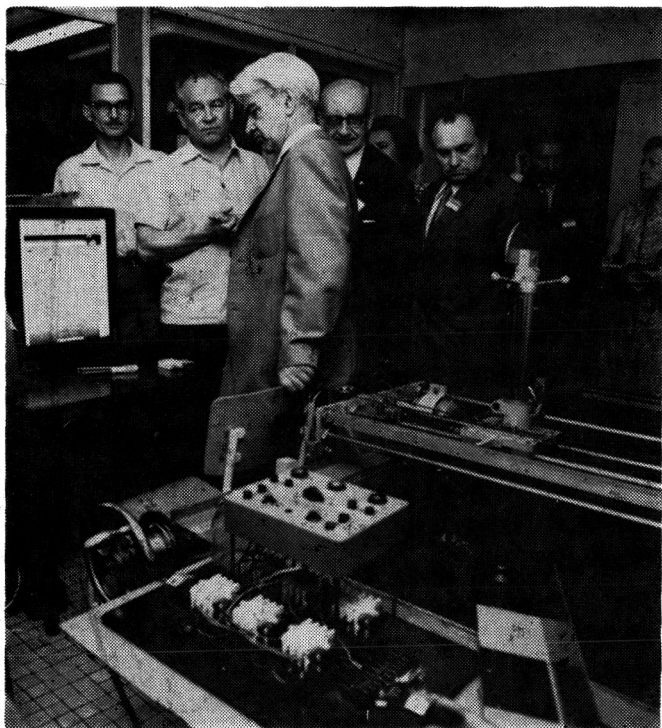

Ryc. 9. W. Doroszewski przemawia na sesji naukowej PAN (24 XI 1969), poświęconej 200-setnej rocznicy urodzin Iwana Kotlarewskiego; z lewej J. Kyryluk — przewodniczący Komitetu Jubileuszowego Ukraińskiej Akademii Nauk

1. 9. В. Дорошевски выступает на научной сессии ПАН (24 ноября 1969 г.), посвящённой 200-летию рождения Ивана Котларевского. Слева. Е. Кырылук — председатель Юбилейного Комитета Украинской Академии Наук

Phot. 9. W. Doroszewski prononce un discours à la session scientifique de l'Académie Polonaise des Sciences (le 24 novembre 1969) à l'occasion du 200e anniversaire de la naissance de Iwan Kotlarewski. De gauche: J. Kyryluk, président du Comité Jubilaire de l'Académie Ukrainienne des Sciences.

Ryc. 10. Wizyta prezydenta AN ZSRR — M. W. Kiełdysza w Instytucie Podstawowych Problemów Techniki PAN. Od lewej: J. Janczewski, Z. Pawłowski, M. W. Kiełdysz, I. Mąlecki, M. Borysiewicz (prezydent Akademii Nauk BSRR)

Илл. 10. Визит президента Академии Наук СССР — М. В. Келдыша, в Институте Основных Проблем Техники ПАН. Слева направо: Я. Янчевски, З. Павловски, М. В. Келдыш, И. Малецки, М. Бoryсевич (президент Академии Наук БССР)

Phot. 10. La visite de M. W. Kiełdysz, Président de l'Académie des Sciences de l'U.R.S.S., à l'Institut de Problèmes Fondamentaux de la Technique de l'Académie Polonaise des Sciences. De gauche: J. Janczewski, Z. Pawłowski, M. W. Kiełdysz, I. Malecki, M. Borysiewicz (Président de l'Académie des Sciences de la République Socialiste Soviétique de Biélorussie)

dzy placówkami PAN a placówkami Akademii Nauk ZSRR wyniosła 25; ponadto placówki PAN zawarły podobne porozumienia z trzema radzieckimi resortowymi placówkami naukowymi²².

Tak, na przykład, Instytut Sztuki PAN współpracuje na podstawie zawartego porozumienia z Instytutem Historii Sztuki Ministerstwa Kultury ZSRR; Instytut Badań Literackich PAN podpisał dwa bezpośrednie porozumienia z Instytutem Słowianoznawstwa AN ZSRR oraz z Instytutem Literatury Światowej im. Maksyma Gorkiego; Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki zawarł podobne porozumienie z Instytutem Historii Przyrodoznawstwa i Techniki AN ZSRR.

Wiele tematów koordynują wspólne komisje. Wspomnijmy dla przykładu, że powstała w 1972 r. polsko-radziecka komisja do spraw filozofii i socjologii sprawuje pieczę nad 15 tematami badawczymi; w lutym 1975 r. rozpoczęła działalność polsko-radziecka komisja nauk ekonomicznych, a powstała w 1965 r. polsko-radziecka komisja historyczna organizowała co roku wspólne sympozja, których dorobek przedstawiała następnie w specjalnych wydawnictwach.

Forma współpracy, polegająca na bezpośrednich porozumieniach, okazała się bardzo efektywna i obecnie stanowi formę podstawową, na której oparty jest cały tematyczny plan współpracy między PAN a Akademią Nauk ZSRR na lata 1976—1980.

Oprócz placówek badawczych podobne bezpośrednie porozumienia zawierały też niektóre redakcje czasopism naukowych polskich i radzieckich. Owocem takiego porozumienia była i jest, na przykład, współpraca redakcji „Kwartalnika Historii, Nauki i Techniki” z redakcją „Woprosów Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki”, która doprowadziła do wydania w 1971 r. całego numeru polskiego czasopisma — złożonego z 24 oryginalnych prac radzieckich historyków nauki, a w roku następnym — całego numeru czasopisma radzieckiego złożonego z prac autorów polskich. Obecnie obydwie redakcje przygotowują numery międzynarodowe w języku polskim i rosyjskim — ukążą się one w 1978 r. Autorami opublikowanych w nich prac będą historycy nauki i techniki z Czechosłowacji, NRD, Polski i ZSRR.

Podobną inicjatywę wydania zeszytów wymiennych zrealizowały „Studia Filozoficzne” i „Woprosy Filozofii” oraz czasopisma „Ekonomista” i „Woprosy Ekonomiki”. Niezależnie od tego, na łamach polskich czasopism naukowych, ukazują się często prace autorów radzieckich, a w czasopismach radzieckich prace autorów polskich. Na przykład we wzmiankowanym już „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” w latach 1955—1976 ukazało się 60 artykułów, 14 recenzji i 4 sprawozdania pióra autorów radzieckich.

Warto też wspomnieć o indywidualnej, niejako prywatnej współpracy polskich i radzieckich pracowników nauki, przejawiającej się m.in. w wymianie wydawnictw i informacji naukowych, a także we wspólnych opracowaniach i rozwiązaniach wielu problemów.

6. UPOWSZECHNIANIE OSIĄGNIĘĆ NAUKI RADZIECKIEJ W POLSCE I NAUKI POLSKIEJ W ZSRR

Ważną dziedziną naukowej współpracy polsko-radzieckiej jest upowszechnianie w środowisku naukowym i szerokich kręgach społeczeństwa

²² Materiały Biura Międzynarodowej Współpracy z Zagranicą PAN.

osiągnięć nauki obydwu krajów. Temu celowi służą sesje i konferencje okolicznościowe organizowane w Polsce i Związku Radzieckim z okazji jubileuszów. Oba kraje zorganizowały między innymi kilkadziesiąt sesji z okazji: 50-lecia Armii Radzieckiej, 100-lecia urodzin Włodzimierza Lenina, 50-lecia uzyskania przez Polskę niepodległości, 30-lecia układu o przyjaźni, pomocy wzajemnej i współpracy między Polską a ZSRR, 50-lecia utworzenia ZSRR, 500-lecia urodzin Kopernika, 200-lecia utworzenia Komisji Edukacji Narodowej, 250-lecia utworzenia w Petersburgu akademii nauk itp.

Celom popularyzacji służą też wystawy aparatury naukowej i książek, imprezy organizowane w ramach tzw. dni nauki radzieckiej w Polsce i dni nauki polskiej w ZSRR. Wielkim, na przykład, powodzeniem cieszyły się w Polsce takie wystawy jak „Nauka i technika w służbie człowieka”, „Radziecka technika kosmiczna” itd.

Popularyzacja osiągnięć naukowych obu krajów odbywa się także za pośrednictwem radia, telewizji, prasy i filmu. Poważną rolę spełniają w tej dziedzinie również liczne wydawnictwa materiałów z sympozjów i konferencji, wystaw oraz tłumaczenia literatury radzieckiej w Polsce i polskiej w ZSRR. Podamy tu tylko dla ilustracji, że w latach 1973—1975 przetłumaczono na język polski z języka rosyjskiego i innych języków narodów ZSRR 194 książki naukowe i wydano je w nakładzie 723 500 egzemplarzy. W tych samych trzech latach wydano też w Polsce 76 podręczników dla szkół wyższych autorów radzieckich w nakładzie 664 500 egzemplarzy; w ZSRR w wymienionych trzech latach wydano 108 książek autorów polskich. Ogółem w latach 1961—1975 przetłumaczono z języka rosyjskiego i wydano w Polsce 805 książek naukowych i 393 podręczniki dla szkół wyższych²³.

7. POLSKO-RADZIECKA WSPÓLPRACA NAUKOWO-TECHNICZNA I W DZIEDZINIE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Dotychczas mówiliśmy przede wszystkim o współpracy Polskiej Akademii Nauk z instytucjami radzieckimi. Ale współpraca PAN z nauką radziecką jest tylko częścią szerokiej współpracy, w której uczestniczą także polskie uczelnie i poszczególne resorty. Ograniczone ramy tego artykułu nie pozwalają przedstawić pełnego obrazu osiągnięć tej współpracy. Wspomnijmy zatem tylko, iż w 1974 r. współpraca naukowo-techniczna była realizowana przez 12 polskich i 40 radzieckich ministerstw i centralnych resortów. Objęła ona 325 problemów i tematów ważnych dla gospodarki obu krajów²⁴.

Wymiana myśli naukowej, dostarczanie dokumentacji technicznych i sprzętu przez stronę radziecką oraz wydatna pomoc fachowców radzieckich znalazła najpełniejszy wyraz w tak znanych przedsięwzięciach, jak w wybudowaniu między innymi kombinatu hutniczego im. Lenina,

²³ „Ruch Wydawniczy w Liczbach” nr 19:1973, s. 36—39; nr 20:1974 s. 36—39; nr 21:1975 s. 38—40. Zob. też R. Paciorkowski; *Polsko-radziecka współpraca Wydawnicza*. Warszawa 1976; R. Cybulski; *Tłumaczenia z literatury radzieckiej na język polski w zakresie nauk społecznych i humanistycznych w latach 1944—1972*. „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i Materiały” T. 11—12:1975 s. 235—257.

²⁴ J. Kaczmarek, dz. cyt. s. 110.

Huty „Warszawa” oraz Huty „Katowice” — jednej z największych i najnowocześniejszych w Europie. Dzięki technicznej i naukowej pomocy radzieckiej zbudowaliśmy Fabrykę Samochodów Osobowych na Żeraniu, Zakłady Petrochemiczne w Płocku, elektrownie w Jaworzynie, Skawinie, Turowie oraz fabryki domów.

Z kolei Polska pomogła ZSRR w budowie wielu obiektów przemysłowych, takich, jak: cukrownie, wytwórnie płyt pilśniowych i betonów, fabryk kwasu siarkowego, chłodni. We współpracy polsko-radzieckiej powstało wiele nowych konstrukcji maszyn. Wzajemnie przekazywaliśmy sobie dokumentację techniczną, pozwalającą uzyskiwać poważne oszczędności czasu i znaczne ograniczenie nakładów. Tylko w ciągu jednego roku (luty 1973 — marzec 1974) przekazaliśmy do ZSRR 108 kompletów dokumentacji technicznej — otrzymując w zamian 71 kompletów²⁵.

Owocnie również rozwijała się polsko-radziecka współpraca na polu szkolnictwa wyższego, przede wszystkim w zakresie szkolenia studentów, aspirantów i stażystów, dzięki czemu można było na uczelniach polskich uruchomić szereg nowych kierunków studiów. W latach 1946—1956 wysyłaliśmy rocznie na studia do ZSRR 200—400 osobowe grupy studentów i 30—40 osobowe grupy aspirantów. W następnych latach, dzięki rozwojowi polskich uczelni, liczby wysyłanych osób na studia do ZSRR były mniejsze, w ostatnich zaś latach ponownie znacznie wzrosły. W latach 1951—1971, czyli w ciągu dwudziestu lat, uczelnie radzieckie ukończyły 3427 studentów polskich²⁶. W dniu 10 maja 1974 r. Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Średniego Zawodowego ZSRR zawarły porozumienie określające na 10 lat współdziałanie w tej dziedzinie. Dzięki temu porozumieniu wzrosła poważnie liczba osób, udających się z Polski na studia do ZSRR. Tak na przykład, według stanu na dzień 1 stycznia 1975 r., w Związku Radzieckim kształciło się 1240 studentów polskich w 82 specjalnościach. Jednocześnie w Polsce studiowało 132 radzieckich studentów, głównie na kierunkach humanistycznych, technicznych i medycznych²⁷.

Polsko-radziecka współpraca dokonywała się również w ramach dwustronnych porozumień i umów zawieranych między poszczególnymi uczelniami polskimi i radzieckimi. Szczególnie szybki rozwój tej formy współpracy nastąpił w latach sześćdziesiątych. Do końca 1970 r. podpisano ogółem 30 porozumień i umów o bezpośredniej współpracy uczelni polskich i radzieckich²⁸. Współpraca — na przykład — Politechniki Warszawskiej z Instytutem Technicznym im. N. E. Baumana w Moskwie, Instytutu Okrętowego Politechniki Gdańskiej z Leningradzkim Instytutem Budowy Okrętów, Politechniki Poznańskiej z Charkowskim Instytutem Politechnicznym im. Lenina, Uniwersytetu Warszawskiego z Uniwersytetem im. Łomonosowa w Moskwie, Uniwersytetu Jagiellońskiego z Uniwersytetem Kijowskim przyniosła dotychczas i przynosi poważne efekty naukowe, techniczne i gospodarcze.

Współpraca uczelni polskich i radzieckich — to nie tylko wymiana

²⁵ Tamże s. 118.

²⁶ W. T. Kowalski, dz. cyt. s. 8.

²⁷ J. Kluczyński: *Rozwój form współpracy polsko-radzieckiej w dziedzinie szkolnictwa*. W: ZSRR — Polska: *przyjaźń, współpraca, pomoc wzajemna*. Warszawa 1976 s. 344.

²⁸ Tamże s. 347.

studentów i aspirantów, ale również wzajemne zapraszanie profesorów w celu wygłaszania wykładów, wymiana wydawnictw, wymienne praktyki studenckie, wspólne dyskusje i rozliczne spotkania naukowe, a także wzajemne powoływanie na recenzentów, a nawet i promotorów, prac naukowych.

*

Oto — w dużym skrócie — zarys rozwoju polsko-radzieckiej współpracy naukowej w minionym trzydziestoleciu. Obecnie współpraca między Polską Akademią Nauk a Akademią Nauk ZSRR oparta jest na, podpisanym w czerwcu 1975 r. w Warszawie, *Protokole o współpracy naukowej między Polską Akademią Nauk i Akademią Nauk ZSRR na lata 1976—1980* oraz na dołączonym do niego szczegółowym *Planie problemowo-tematycznym*. Plan ten obejmuje aż 54 problemy, a w nich 109 tematów ze wszystkich niemal dziedzin nauki²⁹.

E. Рузевич, В. Рольбецки

СОТРУДНИЧЕСТВО ПОЛЬСКОЙ И СОВЕТСКОЙ НАУКИ В ТРИДЦАТИЛЕТНИЙ ПЕРИОД СУЩЕСТВОВАНИЯ ПОЛЬСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Современное сотрудничество польской и советской науки имеет длинную и богатую традицию. Она совходит к XVIII веку и продолжается в XIX веке, когда много поляков училось и преподавало в университетах и других высших учебных заведениях России, вписывая свои имена как в русскую, так и в польскую культуру. Эта традиция была продолжена также и в период между I и II мировыми войнами.

После II мировой войны, когда произошли существенные перемены в общественно-политическом строе Польши, польско-советское сотрудничество в области науки в начале заключалось исключительно на односторонней помощи СССР в перестройке польской науки. Далее это сотрудничество развивалось на принципах взаимного сотрудничества партнеров. Это сотрудничество не только постоянно расширяется, но и усовершенствуется с точки зрения форм и методов (которым в настоящей статье посвящается особенно много внимания). Польско-советское сотрудничество в области науки является в настоящее время интегральной частью многостороннего научного сотрудничества социалистических стран, а также существенным элементом сотрудничества всех стран.

J. Rózewicz, W. Rolbiecki

LES LIAISONS DE LA SCIENCE POLONAISE AVEC LA SCIENCE SOVIÉTIQUE DANS LA PÉRIODE DES TRENTE ANNÉES DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE POLOGNE

Les traditions de la coopération contemporaine de la science polonaise avec la science soviétique sont anciennes et très riches. Elles remontent au XVIIIe et puis au XIXe siècle, donc aux époques où beaucoup de Polonais étudiaient et enseignaient aux universités et à d'autres écoles supérieures russes, en bien méritant de l'histoire de la culture polonaise et russe. Ces traditions se rapportent

²⁹ *Polska Akademia Nauk. Sprawozdanie z działalności naukowej w roku 1976*, s. 192.

aussi à la période d'entre les deux guerres où les savants de la Pologne indépendante coopéraient avec plusieurs institutions et savants de l'Union Soviétique.

Après la Seconde Guerre mondiale et après de principaux changements socio-constitutionnels en Pologne, la coopération scientifique polono-soviétique a eu d'abord, presque uniquement, le caractère de l'aide de la part de la science soviétique pour la restauration et la reconstruction de la science polonaise. Cependant plus tard, cette collaboration se développait sur la base de la coopération mutuelle des partenaires. Ladite coopération non seulement s'intensifie toujours, mais elle se perfectionne aussi du point de vue des formes et des méthodes (auxquelles on a consacré beaucoup d'attention dans le présent article). La coopération scientifique polono-soviétique constitue actuellement la partie intégrale de la coopération scientifique universelle des pays socialistes et elle est aussi un élément important de la coopération des savants du monde entier.

